**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

КУДІНОВА АЛЕВТИНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 330.16: 338.3

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ПОВЕДІНКА ТА ЇЇ МОДИФІКАЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Спеціальність 08.01.01 – Економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана на кафедрі політичної економії обліково-економічних факультетів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Якубенко Валерій Дем'янович
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
професор кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Прутська Олена Олексіївна
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, декан факультету підприємництва

кандидат економічних наук, доцент
Кондрашова-Діденко Валентина Іванівна
Київський національний університет ім.Тараса Шевченка,
доцент кафедри економічної теорії

Провідна установа: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, відділ глобальних систем сучасної цивілізації, м. Київ

Захист відбудеться "15" грудня 2006 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.006.03 у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд.317.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-г, ауд.601.

Автореферат розісланий "13"листопада 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор А.Е.Фукс

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Системна трансформація економічних відносин в Україні упродовж останніх п'ятнадцяти років, яка співпала з одночасним становленням її державності, знайшла своє відображення, насамперед, у широкомасштабній приватизації національного багатства та, як наслідок, зародженні приватного власника у різних секторах економіки, формуванні принципово нового типу його економічної поведінки, адекватного тому оточенню, в якому здійснює свою бізнес-діяльність зростаючий прошарок вітчизняних підприємців. Оскільки категорія підприємницької поведінки є однією з ключових для пояснення функціонування суб'єктів господарської діяльності в будь-якій економічній системі, то особливого значення вона набуває в умовах переходу від однієї суспільно-економічної формації до іншої. Зміст та роль підприємницької поведінки зумовлюється низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких найважливішу роль відіграє пануюча в даному суспільстві економічна система, що детермінує іманентні їй економічні інтереси, мотиви та стимули підприємницької поведінки. В транзитивних економіках підприємницька поведінка крупних власників визначається їх вузькокорпоративними інтересами та домінуючим становищем у суспільстві; інші економічні інтереси й можливості у середнього класу, що накладає свій відбиток на особливості його підприємницької поведінки.

Якісні трансформації соціально-ринкової економічної системи розвинутих країн, механізмів її регулювання й економічного мислення суттєво модифікують національні моделі підприємницької поведінки. В Україні на етапі переходу до регульованої ринкової економіки лише визрівають причини та формуються головні риси економічної поведінки вітчизняних суб'єктів господарювання, які певною мірою копіюють зарубіжні моделі. Водночас свідомості громадян пострадянського суспільства донині притаманні ознаки та риси соціалістичного типу поведінки. Звідси випливає, що українська модель підприємницької поведінки має інтегрувати в собі як світовий досвід, так і кращі цінності радянської доби.

Відсутність історичного досвіду розвитку підприємницької діяльності в Україні позбавила національних дослідників емпіричного матеріалу щодо розкриття причин та факторів, які впливають на формування правил, норм та стандартів економічної поведінки. І тому цілком природним є той факт, що пріоритет у дослідженні теоретичних та практичних аспектів підприємництва, в цілому, і поведінки його суб'єктів, зокрема, належить представникам західних економічних течій, серед яких найвідомішими є Г.Беккер, Т.Егертсон, Г.Зіммель, Д.Канеман, Т.Парсонс, В.Сміт, Т.Шульц, Д.Ходжсон та інші.

Інтерпретація ними сутності підприємництва, його історичної генези, сучасних форм і принципів, а, відповідно і аналіз еволюції поведінкових моделей логічно пов'язані з вченням їх попередників – класиків економічної науки: М.Вебера, В.Зомбарта, Р.Кантільона, І.Кірцнера, М.Кондратьєва, К.Маркса, А.Маршалла, Л.Мізеса, Ф.Найта, Д.Рікардо, Ж.Сея, А.Сміта, Ф.Хайєка, Й.Шумпетера.

З початком ринкових перетворень та появою на пострадянському просторі класу підприємців в загальноприйнятому у світі розумінні, власне розпочалося дослідження даної проблематики вченими України та Росії. Їй присвячені праці таких вчених як В.Автономов, Т.Александрова, О.Амоша, О.Бєляєв, Л.Безчасний, Д.Богиня, З.Варналій, В.Вєрховін, І.Галочкін, В.Геєць, Ю.Зайцев, В.Зубков, А.Колот, В.Кондрашова-Діденко, Л.Корнійчук, Ю.Красовський, К.Кривенко, І.Лукінов, С.Мочерний, Ю.Пачковський, О.Пасхавер, С.Покропивний, О.Прутська, І.Сорока, С.Чеботар, А.Чухно, О.Устенко, В.Якубенко, роботи яких відображають головним чином різні аспекти організації та здійснення підприємницької діяльності, проблеми його становлення у постсоціалістичних країнах, сучасні мотиваційні теорії, пов’язані з підприємницькою діяльністю. І лише в окремих із них висвітлюються методологічні та практичні підходи до визначення характеристик та елементів моделі підприємницької поведінки зі спробами адаптації до специфіки перехідної економіки.

Разом з тим, недостатньо дослідженими на сьогодні є питання, що стосуються інтегративного аналізу факторів, які впливають на характер та особливості підприємницької поведінки у розвинутих ринкових системах, модифікації національних моделей під впливом глобалізаційних детермінант, формування міжнародних універсальних стандартів підприємницької поведінки, визначення ступеню кореляції між рівнем активності підприємця та ефективністю його діяльності.

У зв’язку з цим існує необхідність комплексного дослідження ролі, значення і характеру підприємницької поведінки, як форми реалізації бізнес-функції вітчизняних підприємців. У контексті даної проблеми доцільним є з’ясування умов, за яких на початку 90-років XX ст. почало зароджуватися національне підприємництво і які етапи становлення воно пройшло.

Таким чином, актуальність проблеми, її наукове значення та можливе практичне застосування зумовили вибір теми дисертації, визначили її мету, структуру та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана за темою "Закономірності і особливості формування нової економічної системи в Україні" (№ державної реєстрації 0101U002949). Особисто автором в рамках теми підготовлено підрозділ 3.2: “Принципи та механізми формування вітчизняної моделі підприємницької поведінки”, в якому обґрунтовані методологічні засади, інструменти та засоби формування цивілізованої моделі підприємницької поведінки в Україні, механізми імплементації в її структуру найефективніших елементів західних типів економічної поведінки, що забезпечувало б національним товаровиробникам досягнення конкурентних переваг на міжнародних, передусім європейських ринках.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є комплексний аналіз на основі сучасних парадигмальних засад сутності підприємницької поведінки суб’єктів господарювання у розвинутій ринковій системі, детермінант, що

обумовлюють її національні особливості та обґрунтування внутрішніх і зовнішніх умов, чинників та інструментів формування конкурентної вітчизняної моделі підприємницької поведінки.

Виходячи з мети дослідження, в роботі поставлені наступні конкретні завдання:

- дослідити еволюцію теорій формування підприємницької поведінки;
- провести порівняльний аналіз мотиваційних теорій економічної діяльності та визначити місце в них підприємницької поведінки;
- розкрити сучасний зміст сутності категорії "підприємницька поведінка";
- здійснити класифікацію детермінант та визначити їх сумарний вплив на підприємницьку поведінку в розвинутій ринковій системі;
- розкрити національну специфіку підприємницької поведінки та проаналізувати фактори, що їх обумовлюють;
- з'ясувати вплив глобалізації на модифікацію підприємницької поведінки суб'єктів міжнародного бізнесу;
- обґрунтувати цілі, методи та інструменти формування ефективної моделі підприємницької поведінки вітчизняних товаровиробників.

Об'єктом дослідження є процеси та закономірності формування підприємницької поведінки як функції підприємництва за умов функціонування ринкової економічної системи.

Предметом дослідження є характер та особливості підприємницької поведінки в сучасних розвинутих економічних системах та в транзитивних економіках.

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання завдань дисертаційної роботи було застосовано сукупність загальних і специфічних методів і підходів. Зокрема, *метод наукових абстракцій* – при обґрунтуванні категоріального апарату, а також концептуальних основ формування вітчизняної моделі підприємницької поведінки (п.1.1, 1.2, 3.1, 3.2); *методи аналізу і синтезу* – для деталізації об'єкта дослідження внаслідок розчленування його на окремі складові частини (п.1.2, 1.3); *історичний* – при вивченні передумов формування національних моделей підприємницької поведінки (п.1.3, 2.1, 3.2); *описовий* – для характеристики існуючих типів підприємницької поведінки, їх структури та функцій (п.1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1); *графічний* – для схематичного зображення ряду теоретичних і практичних положень дисертаційного дослідження (п.1.2, 1.3, 2.2); *кількісного і якісного порівнянь* – при дослідженні економічного середовища в Україні (п.3.1, 3.2); в основі аналізу підприємницької поведінки лежить *комплексний підхід*, який базується на теоретичних і практичних положеннях наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, а також *структурно-функціональний метод* при дослідженні факторів, що впливають на характер і особливості підприємницької поведінки (п.3.1, 3.2).

Інформаційною базою дослідження є Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, державні нормативні документи, законодавчі акти з регулювання і розвитку підприємницької діяльності, офіційні статистичні матеріали, дані соціологічних обстежень, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному аналізі еволюції теорій підприємницької поведінки та визначенні її сучасного змісту; розкритті національних особливостей поведінки суб'єктів господарювання в умовах розвинутих ринкових систем та їх уніфікації під впливом глобалізаційних детермінант; обґрунтуванні принципів та засобів формування конкурентної вітчизняної моделі підприємницької поведінки.

Вперше:

- здійснено, з метою виокремлення конкурентних переваг, порівняльний аналіз трьох типів підприємницької поведінки: європейського (підприємницький лібералізм, помірна ризикованість), американського (превалювання власного інтересу, схильність до ризику) і японського (діловий консерватизм, відсутність бізнес-агресії) та встановлено, що особливості кожного з них водночас несуть відбиток неповторної історичної своєрідності, політичної структури, менталітету тощо, а також мають тенденцію до уніфікації з іншими типами;
- розкрито характер формування "глобальної моделі підприємницької поведінки" внаслідок зростаючої інтернаціоналізації бізнес-діяльності, яка супроводжується превалюванням інноваційного підприємництва над традиційним, високим професіоналізмом, ефективним використанням людського капіталу, домінуванням стандартів міжнародного бізнесу, уніфікованістю економічних дій, "космополітизмом" менталітету.

Отримали подальший розвиток:

- дослідження конкурентних стратегій суб'єктів підприємницької діяльності з точки зору масштабів та середовища їх функціонування, на основі якого доведено превалювання в сучасних ринкових умовах чотирьох основних типів конкурентної поведінки: агресивно-лідерської, помірно-спеціалізованої, експериментально-активної, пристосовницько-універсальної. Встановлено, що глобальний ринок змушує підприємців незалежно від обраної моделі освоювати стратегію системної конкурентноздатності;
- характеристика становлення національного підприємництва за роки незалежності України з виокремленням двох етапів: I (1987-1995 рр.) – "зародження підприємницького класу", обумовлене новими економічними умовами та процесами роздержавлення, яке визначило професійно-поведінкові типи підприємців-початківців: "кооператори" (дрібнооптова торгівля), керівники підприємств (використання тіньового капіталу), працівники управлінських структур (банківська діяльність), "пільговики" (використання податкових переваг фондів підтримки підприємництва); II (з 1995 р.) – "становлення підприємницького класу", особливості якого відображають переваги і недоліки масової приватизації: приватний сектор економіки поєднує корпоративні (збереження, примноження і захист приватної власності) і загальноекономічні інтереси підприємців-індивідуалістів, підприємництво все більш набуває рис самостійного й вагомого сектора національної економіки, зберігаючи вітчизняну специфіку бізнес-середовища;
- дослідження бізнес-середовища, що сформувалося в Україні, яке водночас відповідає окремим загальноприйнятим у ринкових країнах критеріям та вирізняється низкою специфічних ознак, зокрема, політизацією економічних

процесів, неурегульованістю законодавчої бази, корумпованістю, нерозвиненістю інфраструктури, високим ступенем "тінізації" економіки, що негативно відбивається на характері поведінки вітчизняних підприємців.

Удосконалено:

- структуризацію теорій підприємницької поведінки та визначення змісту категорії "підприємницька поведінка", як сукупності дій та вчинків суб'єктів господарювання, що пов'язана з їх новаторською економічною діяльністю та обумовлена об'єктивними суспільними законами, економічними інтересами та світоглядом і реалізується через ведення власної справи заради задоволення індивідуальних й суспільних матеріальних та духовних потреб;
- методику і способи аналізу сучасної підприємницької поведінки за рахунок використання як традиційних факторів її формування (інституціональних, макроекономічних), так і новітніх (загальна і професійна освіта, креативність особистості, інформативно-комунікативні засоби спілкування тощо), що дає системне уявлення про провідні тенденції модифікації підприємницької поведінки в умовах зростаючої глобалізації бізнесу.

Практичне значення результатів. Теоретична і прикладна цінність одержаних наукових результатів полягає в подальшому розвитку теорії підприємницької поведінки, а також у розробці рекомендацій щодо становлення цивілізованої конкурентної моделі підприємницької поведінки в Україні, як фактора розвитку національного підприємництва. Основні положення, висновки і рекомендації науково-дослідної роботи дисертанта знайшли своє відображення в роботі Департаменту регуляторної політики Міністерства економіки України при розробці плану перспективних заходів щодо вдосконалення мотивації малого та середнього бізнесу в умовах зростаючої конкуренції, а також прогнозування поведінки підприємців в процесі євроінтеграції України (довідка № 80-33/290 від 8.09.2006р.). Результати дисертаційного дослідження були використані при розробці Програми розвитку дочірнього підприємства "Газ-тепло" НАК "Нафтогаз України" (довідка № 106/12-08 від 11.09.06р.).

Основні теоретичні положення дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана при викладанні дисципліни "Політична економія" (довідка від 31.08.2006р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладені в дисертаційному дослідження та виносяться на захист одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження та його результати доповідались автором на трьох науково-практичних конференціях: V Всеукраїнській науково-практичній конференції "Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України" (м. Дніпропетровськ, жовтень, 2004 р.); IV міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених "Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть" (м. Тернопіль, березень, 2006 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній

конференції "Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України" (м. Дніпропетровськ, квітень, 2006 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 3,0 д.а., з них 5 статей у наукових фахових виданнях (2,4 д.а.); 3 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів і висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 187 сторінок комп'ютерного тексту. У тексті дисертації розміщено 9 таблиць на 10 сторінках, 4 рисунки на 2 сторінках, список використаних джерел містить 211 назв.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, об'єкт і предмет дослідження, визначено методологічну базу, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів дослідження.

У розділі 1 "Методологія дослідження підприємницької поведінки" розкрита сутність категорії "підприємницька поведінка", показано її місце в системі мотиваційних теорій, проведено факторний аналіз сучасного характеру підприємницької поведінки в розвинутих економічних системах.

У роботі проаналізовані та структуровані концептуальні підходи до характеристики економічної поведінки суб'єктів господарювання представників провідних наукових шкіл: класичної політекономії, історичної школи, маржиналізму, неокласичного напрямку, кейнсіанства та інституціоналізму та розкрито відмінності у трактуванні категорії "підприємницька поведінка" кожною із названих шкіл.

Інтегруючи різні за методологічними принципами оцінки змісту підприємницької поведінки, автор стверджує, що вона, як структурний елемент економічної діяльності, з одного боку, є системою дій та вчинків підприємця, спрямованих на досягнення результату, а, з другого, - включає такі конституюючі ознаки, як здатність до ризику, схильність до новаторства, економічне мислення, інші особистісні якості.

Представлена в роботі характеристика змісту, структури та функцій підприємницької поведінки базується на двох теоретичних началах: перше поєднує дії суспільних законів, характер економічної та політико-правової систем і відносин, що в них панують, інституційні структури, конкретні обставини, умови та ситуації, за яких здійснюються дії та вчинки суб'єктів бізнесу; друге – це життєві цінності індивідів, установки та мотиви їх вчинків, традиції, стереотипи, менталітет, психологічні особливості. Оскільки поведінка підприємця апріорі не може бути абсолютно раціональною, в ній завжди є місце спонтанності, інтуїтивності, експромту, що свідчить про неможливість усунення ірраціональності в поведінці, - наука, на думку автора, може спрогнозувати з високою часткою ймовірності поведінку індивіда, але певний відсоток випадковості завжди буде залишатися в прогнозах економістів (крім того, поведінка підприємця може бути як активною, тобто обумовленою власною активністю суб'єкта, так і реактивною, як відповідь на дії інших, як цілеспрямованою, так і спонтанною).

Дослідження підприємницької мотивації як комбінації мотивів homo oeconomicus та homo sociologicus дозволило не тільки проаналізувати систему мотиваційних теорій підприємницької поведінки за визначальною функцією підприємництва в процесі історичного розвитку та з точки зору трудової, інноваційної діяльності індивіда як власника, але й визначити тенденції у трансформації мотиваційних установок сучасного підприємця, зокрема механізми зміщення акцентів з максимізації прибутку на самореалізацію.

Проведене автором дослідження взаємозв'язку між особливостями бізнес-поведінки та мотиваційною специфікою довело наявність трьох рівнів мотивів в підприємницькій діяльності: початкового (спонукання індивіда до відкриття власної справи та переходу із категорії "найманців" до класу самостійних економічних агентів); тактичного (раціональність як спрямованість на повне присвячення всієї своєї діяльності досягненню прибутку та інтуїція як прояв здібностей щодо вибору партнерів, відбору необхідної інформації, обранні певної моделі поведінки в критичній ситуації, вміння передбачувати наслідки можливих дій); стратегічного (система поглядів підприємців на своє місце і роль у суспільстві, визначення способу організації підприємства, типу управління, застосування інновацій, конкурентних стратегії, інформаційних принципів, організаційної структури, механізму вирішення конфліктів, принципів контролю).

Аналізуючи чинники, які впливають на характер і активність підприємницької поведінки, автор констатує, що підприємець, як активний ринковий гравець, знаходиться в епіцентрі дії найрізноманітніших факторів (економічних, політичних, соціальних, психологічних), тому що підприємницька поведінка – це рекурсивна модель, ядро, на яке нашаровуються чинники від індивідуальних, пов'язаних безпосередньо з підприємцем, до історичних, соціокультурних, природно-демографічних, які не залежать від волі підприємця. Кожен рівень впливає на найближчий до нього і таким чином опосередковано впливає і на всі інші; тому для якісного та обґрунтованого аналізу особливостей та чинників поведінки суб'єктів підприємництва необхідно комплексно розглядати всі чотири рівні (рис.1). Важлива роль факторів, які визначають індивідуальну поведінку підприємця (особливість його поведінкових установок, рівень вмінь і кваліфікації, особисті якості індивіда), обумовлена тим, що майже 80% банкрутств в Україні відбувається унаслідок загальної некомпетентності підприємців (нечіткість сформульованої підприємницької ідеї, однотипність знань у сфері бізнесу тощо). Чинники, що детермінують поведінку конкретного підприємства включають два блоки: I блок - ціль підприємництва (обсяг виробництва; рівень запасів готової продукції; запланований рівень продажів; бажана частка ринку; прибуток); тип власності; напрямок діяльності; форма організації бізнесу; стан ринкового середовища; II блок - диверсифікованість підприємницьких знань, доступність інформації щодо міжнародного досвіду, опанування новітніми технологіями, мобільність як поведінкових установок власне підприємця, так і всієї бізнес-діяльності. Чинники, які обумовлюють поведінку всього підприємницького класу включають правові, політичні, інфраструктурні, інноваційно-технологічні та економічні показники, які не

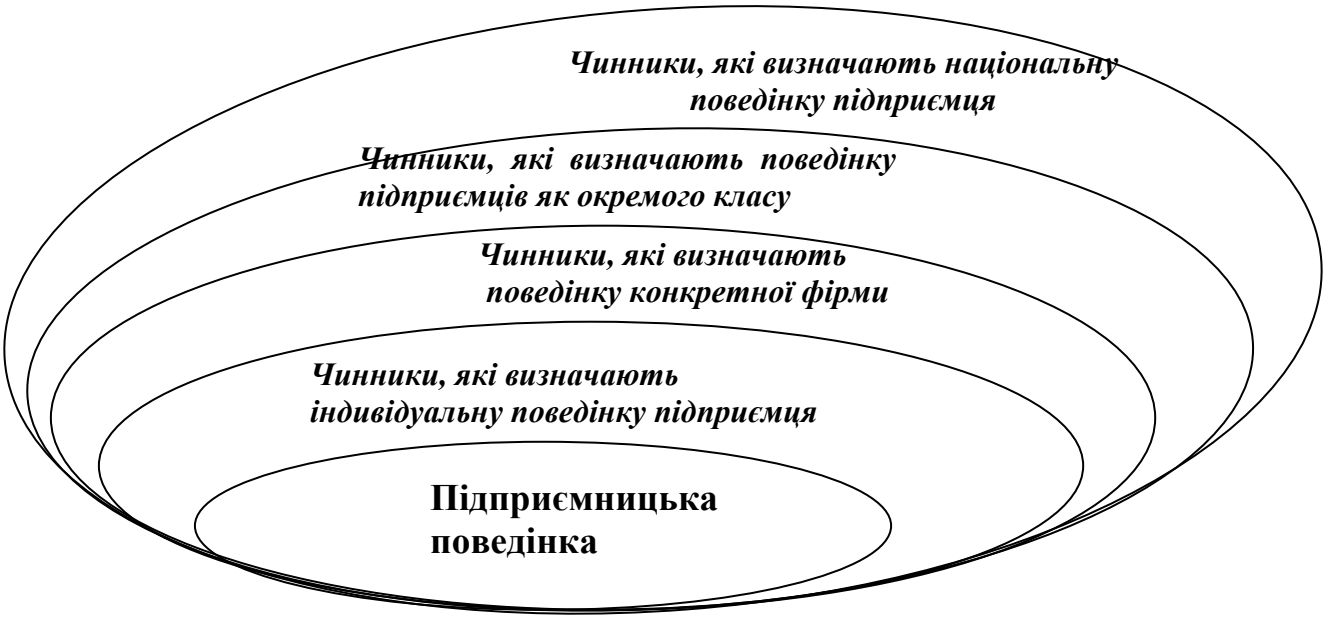

Рис.1. **Рекурсивна модель чинників підприємницької поведінки**

можуть бути постійними, вони мінливі, іноді ці параметри змінюються повільно, іноді різко і без попереджень. Чинники, які є об'єктивно даними базовими умовами функціонування підприємницьких структур (як результату національного розвитку), включають природно-демографічні, історичні та соціокультурні показники.

У розділі 2 "Національні особливості економічної поведінки та її глобалізаційні детермінанти" досліджені національні моделі підприємницької поведінки в країнах Європи, США та Японії з виокремленням детермінант, що обумовлюють їх схожість та специфічні риси, а також визначено ступінь впливу глобалізації на модифікацію підприємницької поведінки суб'єктів господарської діяльності.

Комплексна оцінка реально діючих моделей дозволила сформулювати тезу, стосовно якої поведінка сучасного підприємця, незалежно від країни проживання, суттєво відрізняється від поведінки його історичних попередників в силу якісних змін в характері економічної діяльності, а також змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах, що відбувалися упродовж еволюції соціально-економічних систем. Підприємцям, що організують свій бізнес у розвинутій ринковій системі, котра сьогодні базується на постіндустріальній технологічній базі, притаманні такі риси: інноваційний пошук, ризикованість, самореалізація індивіда тощо. Незважаючи на певну однотипність національних моделей підприємницької поведінки, кожна із них має свою специфіку та особливості (табл.1).

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації, які все більш набирають силу та зростаюча взаємозалежність світу, дають можливість стверджувати, що поступово формується "глобальна модель" підприємницької поведінки. Обґрунтовується, що даний процес виник не в останні 10-15 років, а є наслідком

Таблиця 1

Порівняльна характеристика національних моделей підприємницької поведінки

Модель / Ознака	Європейська	Американська	Японська
1	2	3	4
Основна характеристика національного профілю	Вільний розвиток людини, соціальна справедливість й ефективність ринку	Єдність трьох принципів: рівності, успішності, індивідуалізму	Базова структурна одиниця суспільства – група, а особистість її (групи) частка
Ядро соціальної ідентичності	Індивід в гармонії з суспільством	"Я"	Група
Роль держави в бізнесі	"Принцип розумної достатності"	"Поки спить уряд – економіка працює"	"Адміністративне керівництво"
Основний принцип в бізнесі	Підтримка балансу між "економізацією" та "соціологізацією"	Ризик, спеціалізація, мобільність	"Підприємницький консерватизм", відсутність ділової агресії, традиціоналізм
Організаційна поведінка	Взаємне доповнювання індивідуальних та інтересів компанії, а ні їх протиставлення	Чітке розмежування ринку і компанії, виробництва й збуту. Головне – інтереси фірми, особисті стосунки не грають суттєвої ролі	Мале, середнє та крупне підприємництво максимально інтегровані одне в одне
а)Великий бізнес	Політика дирижизму, принципи польдерного консенсусу, крупні державні корпорації	Крайній "економізм", схильність до злиттів та поглинань, прагнення до максимізації ринку. Головне – інтереси акціонерів	Головна фірма економить завдяки субпідрядникам (витрати на працю, закритий характер договорів тощо). Інтереси співробітників важливіше за інтереси акціонерів
б)Мале та середнє підприємництво	Прагнення до юридичної незалежності й управління власником	Впровадження інновацій, орієнтація на певний сегмент споживачів, прагнення до домінування в конкретному секторі економіки	Як субпідрядники – мінімізують ризики, економлять на фінансових, технічних, консультаційних витратах за рахунок головної фірми
Підприємницька поведінка а) підприємець-власність	Володіння й управління фірмою – головна характеристика підприємця	Володіння й управління фірмою – головна характеристика підприємця	Власник – це й акціонер, й менеджер, й найманець
б) підприємець-керівництво	Політика соціального партнерства	Орієнтація на вільні ринкові відносини	Співробітники – це ні об’єкт управління, а суб’єкт діяльності компанії

Продовження табл.1

1	2	3	4
в) підприємець – ризик	Ризик – можливість підтвердження власного професіоналізму	Ризик – одна з головних цінностей в ієрархії суспільства	Традиціоналізм вимагає мінімізації ризику
г) підприємець - інновації	Орієнтація на працезберігаючі технології, які використовуються на внутрішньому ринку	Орієнтація на дешевизну товарів та послуг через використання новітніх досягнень науки й техніки	Орієнтація на крупносерійність випуску нових моделей продукції

трансформаційних процесів, що відбуваються у світогосподарській архітектурі упродовж 50-ті років, хоча передумови до інтеграції національних моделей зароджувались ще в кін. XVIII ст. (подібну модель умовно можна вважати "японською", завдяки домінуванню в різних країнах специфічних поведінкових проявів, притаманних сьогодні виключно Японії: чітка детермінованість приналежністю до певної соціальної групи, зумовлювала традиційний стиль поведінки, характер та ступінь ризику ("менш авантюризму – більш ощадливості"), шляхи розвитку бізнесу). З часом, поч. XX ст. – 90-ті рр. XX ст., ядро соціальної ідентичності індивіда переміщується з групи на особисте "Я" (очевидно домінування американської моделі) з поступовим зростанням індивідуалізму, самостійності та автономності підприємця, який прагне незалежності, руйнування традиційних зв'язків, покращення матеріального становища; попередню стриманість в бажаннях, цей етап змінив на культ негайного, майже інфантильного задоволення всіх потреб.

Перехід до європейсько-японської моделі з очевидним домінуванням першої (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.) обумовлений тенденцією останніх років щодо визнання в суспільстві важливої ролі економіки, але відмови від неї як культу соціального життя. Цей етап по-європейські толерантно поєднує японський колективізм в суспільній сфері та американський індивідуалізм в економічній, припускаючи свободу участі в підприємницької діяльності з відкритим доступом до ресурсів та можливістю самовираження. Сучасний період розвитку "глобальної моделі" підприємницької поведінки відображає недоліки кожного національного типу, поєднуючи їх основні переваги та включає, з точки зору передумов досягнення успіху в самореалізації, наступні компоненти: професіоналізм; ризикованість; домінування інноваційного підприємництва над традиційним; використання стратегії системної конкурентоздатності; ефективне використання людського капіталу; прихильність до стандартів міжнародного бізнесу; прагнення до формування і використання єдиної нормативної культури; неприйняття національних соціокультурних стереотипів у поведінці; "космополітизм" менталітету; уніфікованість економічних дій.

У розділі також проаналізовано механізм уніфікації підприємницької поведінки, яка відбувається за умов присутності необхідного мінімуму подібності між

різними національними моделями. І, навпаки, протистояння двох культур, а, отже, і несприйняття іноземних ділових моделей, виникає, насамперед, при кардинальних розбіжностях між ними.

У розділі 3 "Формування української моделі підприємницької поведінки" визначені характер та специфічні ознаки бізнес-середовища в Україні, принципи та механізми формування вітчизняної моделі підприємницької поведінки. Зокрема відзначається загрозливий вплив на економічну поведінку суб'єктів підприємницької діяльності політичних ризиків, які переважають у порівнянні зі звичайними і є наслідком нестабільності політичної ситуації в Україні (за минулий постперебудовний період не тільки не народився "масовий власник", але й не створений стійкий клас малого та середнього підприємництва, який в розвинених країнах є фундаментом формування крупної власності і вирішальною мірою сприяє становленню середнього класу, культури приватної власності, цивільного суспільства (60 малих підприємств в Україні на 10 тис. населення проти 500-700 підприємств на 10 тис. населення в країнах з розвинутою економікою); існування адміністративних бар'єрів (високий рівень витрат на вступ до бізнесу; обмежений доступ до ресурсів; великі витрати часу і коштів на дотримання відповідності діяльності всім нормативним документам; численні та складні для виконання ліцензійні вимоги; складний вихід з бізнесу); "тінізація" економіки (прагнення до приховування доходів можна вважати характерною ознакою поведінки переважної кількості підприємців, особливо в малому та середньому бізнесі: могутній податковий тиск, відсутність стабільного і збалансованого законодавства, недосконала система обліку і звітності, змушує їх переходити в тіньову економіку - діяти в умовах домогосподарств, кустарного промислу, домашнього обслуговування, ухилення від податків тощо). Крім того, нестабільність української економіки змушує підприємців диверсифікувати свою діяльність, з метою підвищення стійкості на ринку за рахунок внутрішньофірмового перерозподілу ресурсів і перетворення на багатопрофільні структури: сьогодні важко знайти підприємство, зареєстроване як промислове, яке б не займалося торговельно-посередницькою діяльністю (остання, до речі, часто приносить найбільший дохід). Все це пояснює низький рівень інноваційної підприємницької активності, чому також сприяють інституційні та ресурсні перешкоди, а саме: фінансові (брак власних коштів; недостатня підтримка з боку держави, складність залучення інвестицій з ринкових джерел); організаційно-правові (нерозвиненість ринку технологій, практична відсутність суб'єктів інноваційної інфраструктури, несприятливі умови для налагодження інтеграційних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу); інформаційні (відсутність широкого доступу до систематизованої інформації про нові технології, які мають потенціал комерціалізації).

Стратегія розвитку в Україні цивілізованого підприємництва повинна враховувати її загальноісторичні, культурологічні та соціально-економічні особливості, які сформували основні ознаки ментального профілю вітчизняного підприємця (пантеїзм; примат екзистенціального індивідуалізму над колективізмом; кордоцентризм, віктимність, соціальний фаталізм, інтроверсивність), а також специфіку національної підприємницької культури, яка

автором розглядається через призму основних критеріїв підприємництва: а) ризику власним капіталом (по-перше, відносини власності перехідного періоду не набули стабільного характеру, що обумовлює головну мету проміжних власників – виживання, а не лідерство; по-друге, генезис нових відносин і форм власності відбувається в умовах збереження інертності в господарській, інституційній і правовій сферах; по-третє, наявність якісних, принципових змін у відносинах власності з одночасною неспецифікованістю безпосередніх прав володіння, обумовлює більший, ніж в стабільній економіці, вплив інституційних, політичних та інших позаекономічних чинників на динаміку власності і типовість розриву між її формами і змістом); б) інноваційності (в суспільстві підтримується високий статус творчих людей, за умови, що їх діяльність відповідає інтересам цього суспільства); в) підприємницького доходу (орієнтація на результат будь-якою ціною, дохід - головна мета, основний стимул підприємницької діяльності); г) функцій керівника (переважання ієрархічної культури влади, при якій зв'язки в колективі міцні, існує багато розпоряджень стосовно поведінки, що породжує сильну організацію з чіткою структурою і певними лініями комунікацій і команд).

Проведений аналіз дозволив визначити основні напрямки трансформації вітчизняної моделі підприємницької поведінки в контексті її ефективної адаптації до вимог світових ринків. Найбільш суттєвими серед них є: створення надійної законодавчої бази, що визначить основні аспекти підприємницької діяльності; вдосконалення податкового законодавства, яке повинне позбавитися додаткових інструктивних та методичних документів, складатися з норм прямої дії і не допускати подвійного тлумачення законів; вибіркова фінансова підтримка, яка полягає у визначенні пріоритетності суб’єктів підприємницької діяльності виробничої сфери, депресивних районів, а також підприємців, які створюють робочі місця для соціально незахищених груп населення (молоді, інвалідів тощо); формування національної ділової культури як визначальної складової сучасного стилю підприємницької поведінки.

Висновки

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо імплементації вітчизняної моделі підприємницької поведінки в світову бізнес-практику. Системний багатофакторний аналіз сутності підприємницької поведінки та закономірностей її модифікації, який базується на міждисциплінарних підходах, дозволив зробити наступні висновки:

1. Спираючись на сучасні парадигмальні засади соціально-економічних, гуманітарних та природничих наук можна стверджувати, що найбільш адекватним є інтегроване визначення сутності підприємницької поведінки, як сукупності дій та вчинків суб’єктів господарювання, що пов’язана з їх новаторською економічною діяльністю та обумовлена об’єктивними суспільними законами, економічними інтересами та світоглядом і реалізується через ведення власної справи заради задоволення індивідуальних та суспільних матеріальних і духовних потреб.
2. Еволюційний підхід у дослідженні умов, характеру та особливостей підприємницької поведінки на різних етапах історичного розвитку

економічних систем дає підстави визначити специфіку даної категорії різними школами політичної економії: класичної політичної економії (ототожнення підприємця, поведінка якого розглядається в контексті невизначеності умов функціонування, з власником і управляючим); історичної школи (зосередження на соціальних, релігійних, етнічних та етичних аспектах новаторської діяльності підприємця); маржиналізму (аналіз власницької поведінки підприємця, який генерує ідеї, реалізує їх, але й завдяки заповзятливості, помічає всі зміни у бізнес-середовищі); неокласичного напрямку (акцентування на інноваційності, творчості, ризикованості, інформаційної обмеженості підприємницької поведінки); кейсіанства (характеристика спонтанності інвестиційних рішень підприємця); інтистуціоналізму (підкреслення наступності та відносної стійкості інституціонального середовища).

3. На характер та особливості підприємницької поведінки (національні, організаційні, структурні та галузеві) здійснює вплив комплекс різноманітних ендогенних та екзогенних чинників, які визначають поведінку підприємця на відповідних рівнях його діяльності: загальна професійна та управлінська компетентність, індивідуальна обумовленість, особисті якості – ризикованість, інтуїція, заповзятливість, незалежність, здатність переконувати (індивідуальний тип поведінки); напрямок діяльності, тип власності, форма організації бізнесу, стан ринкового середовища, доступність інформації, опанування новітніми технологіями (поведінка окремої фірми); політична та правова ситуація в країні, рівень розвитку інфраструктури підтримки підприємництва, економічне середовище (поведінка всього класу підприємців); історичні, соціокультурні, природно-демографічні особливості (національна специфіка ділової поведінки).
4. За умов переходу розвинутих країн до постіндустріальної моделі та глобалізації економічного розвитку, відбуваються якісні зміни в мотиваційних установках підприємців різного національного походження, що полягають у поступовому зміщенні акцентів з особистої матеріальної вигоди, як традиційної рушійної сили бізнес-діяльності, на самореалізацію індивіда, як творчої та ініціативної особистості. Провідним мотиваційним регулятором підприємницької поведінки стає досягнення оптимального співвідношення між прагненням до максимізації прибутку і збереженням стабільних позицій на ринку, отриманням суспільного визнання, престижністю та іміджем підприємця і його задоволеністю від творчого характеру бізнес-діяльності тощо.
5. Найбільш визнаними на сьогодні моделями підприємницької поведінки у діловому світі є європейська, американська та японська, специфічними ознаками яких є: підприємницький лібералізм, балансування між "соціологізацією" і "економізацією", помірна ризикованість (європейська модель), підприємницька агресивність, домінування власного егоїстичного інтересу, схильність до ризику, крайній "економізм" (американська модель), діловий консерватизм, схильність до традиційної підприємницької поведінки, мінімізація ризику (японська модель); а спільними – відбиття історичного

становлення, політичної структури суспільства, менталітету, традицій тощо, а також поступова уніфікація національних особливостей.

6. Глобалізаційні детермінанти сформували два рівні національних поведінкових моделей: перший стосується малого і середнього бізнесу, другий – поведінки транснаціональних корпорацій. Якщо поведінка останніх уніфікується за рахунок таких глобалізаційних ознак як створення міжнародних мереж фірм-постачальників, фірм-виробників, фірм-споживачів, застосування загального "бренду", що припускає формування суспільної думки, розробку нових концептів для масової свідомості тощо, то національні моделі поведінки представників малого і середнього бізнесу практично не претерпіли помітних змін і несуть як і раніше суттєвий відбиток національної специфіки не тільки в розвинутих, але і інших регіонах в силу їх більшої ізольованості від світового бізнес-середовища.
7. Об’єктивна потреба у формуванні сучасної української моделі конкурентної підприємницької поведінки, яка відповідала б міжнародним критеріям цивілізованого ведення бізнесу, обумовлена: низьким рівнем ефективності вітчизняної бізнес-практики; відсутністю менеджмент-стратегій у діяльності українських підприємців на інноваційних засадах, як наслідок політичної та правової нестабільності в країні, пригніченням ініціативи, творчості та креативних начал в бізнес-діяльності через економічну та юридичну несвободу суб’єктів господарювання; низькою загальною та діловою культурою класу підприємців та значною часткою тіньового сектора економіки.
8. Основними принципами та інструментами національної моделі підприємницької поведінки, на наш погляд, мають бути: освіченість та професіоналізм підприємців, їх орієнтація на інноваційну діяльність, поєднання високого ступеня індивідуальної ризикованості з суспільними гарантіями; прагнення імплементувати індивідуальний інтерес в систему національного інтересу; урахування як національних традицій, так і глобалізаційних тенденцій.

Список опублікованих праць за темою дисертації

У наукових фахових виданнях:

1. Кудінова А.В. Інституціональні аспекти економічної поведінки // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 183: В 3т. Том І. – Дніпропетровськ: ДНУ, – 2003. – С.278-287 (0,5 д.а.);
2. Кудінова А.В. Підприємницька поведінка : сутність та детермінанти її еволюції // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – вип.4(34). – С.104-112 (0,5 д.а.);
3. Кудінова А.В. Формування глобального стилю поведінки транснаціональних корпорацій // Економіка та підприємництво: Зб.наук.праць. – К.: КНЕУ, 2005. – вип.15. – С.40-48 (0,5 д.а.);
4. Кудінова А.В. Історичні передумови формування вітчизняної моделі підприємницької поведінки // Галицький економічний вісник.– 2006. – Вип.3(10). - С.128-134 (0,5 д.а.);

5. Кудінова А.В. Сучасні моделі підприємницької поведінки та їх національні особливості // Економіка та підприємництво. Зб.наук.праць. – К.: КНЕУ, 2006. – вип.16. – С.62-70 (0,4 д.а.).

В інших виданнях:

6. Кудінова А.В. Сучасні ринкові чинники поведінки суб'єктів господарювання // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції "Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України". – Том ІІ. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С.81-83 (0,2 д.а.)
7. Кудінова А. Релігія як елемент національної підприємницької культури // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей IV міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Частина 1 / Відп.ред.З.В.Гуцайлюк. – Тернопіль, 2006. – С.49-50 (0,2 д.а.)
8. Кудінова А.В. Про деякі теоретичні аспекти підприємницької поведінки // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених "Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України". – Том.6. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С.41-43 (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Кудінова А.В. Підприємницька поведінка та її модифікація в сучасних умовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – Економічна теорія. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2006.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню сутності підприємницької поведінки суб'єктів господарювання у розвинутій ринковій системі, визначенню детермінант, що обумовлюють її національні особливості та обґрунтуванню внутрішніх і зовнішніх умов, чинників та інструментів

В роботі досліджено еволюцію теорій підприємницької поведінки, проведено порівняльний аналіз мотиваційних теорій економічної діяльності та визначено місце в них підприємницької поведінки. Розкрито сучасний зміст сутності категорії "підприємницька поведінка". Автором здійснено класифікацію детермінант та визначено їх сумарний вплив на підприємницьку поведінку в розвинутій ринковій системі.

Розроблено цілісну методику дослідження підприємницької поведінки в умовах зростаючої глобалізації бізнесу. Ідентифіковано національні моделі підприємницької поведінки з виокремленням їх конкурентних переваг та розкрито механізм уніфікації економічних дій суб'єктів підприємницької діяльності. Обґрунтовані цілі, методи та інструменти формування ефективної моделі підприємницької поведінки вітчизняних товаровиробників.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька поведінка, національна ділова модель, модифікація, глобальна модель підприємницької поведінки.

АННОТАЦИЯ

Кудинова А.В. Предпринимательское поведение и его модификация в современных условиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – Экономическая теория. – Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, 2006.

Диссертационная работа посвящена комплексному исследованию характера, закономерностей формирования и особенностей предпринимательского поведения в развитых экономических системах и в транзитивных экономиках.

В работе на основании современной парадигмы социально-экономических, гуманитарных и естественных наук сформулировано системное определение категории "предпринимательское поведение" как совокупности действий и поступков субъектов хозяйствования, связанных с их новаторской экономической деятельностью и обусловленных объективными общественными законами, экономическими интересами и мировоззрением, реализованными в собственном бизнесе с целью удовлетворения индивидуальных и общественных материальных и духовных потребностей. Анализ и структурирование концептуальных подходов к изучению предпринимательского поведения на разных этапах исторического развития позволил определить специфику толкования данной категории ведущими экономическими школами: классической политэкономией (тождественность понятий "предприниматель", "собственник", "управляющий"), исторической школой (акцентирование внимания на социальных, религиозных, этнических и этических аспектах новаторской деятельности предпринимателя), маржинализмом (анализ поведения предпринимателя-собственника, задача которого – генерация идей), неоклассическим направлением (характеристика инновационности, творчества, рискованности, информационного ограничения предпринимательского поведения), кейнсианством (изучение спонтанности инвестиционных решений предпринимателя), институционализмом (анализ стойкости и преемственности институциональной среды).

Важнейшим направлением в изучении предпринимательского поведения является его факторный анализ, который в современных условиях может быть идентифицирован на нескольких уровнях: индивидуальное поведение, поведение конкретной фирмы, поведение предпринимателей как отдельного класса, национальная модель поведения. Разработана целостная методика исследования эндогенных и экзогенных факторов, которая представляет собой комбинацию ряда традиционных показателей (институциональных, макроэкономических и т.д.), а также предложенных автором, которые отражают основные тенденции модификации предпринимательского поведения в условиях возрастающей глобализации бизнеса.

В работе раскрыта проблема предпринимательской мотивации, как комбинации мотивов homo oeconomicus и homo sociologicus, что позволило, во-первых, структурировать систему мотивационных теорий предпринимательского поведения с точки зрения определяющей функции предпринимательства в процессе исторического развития; во-вторых, проанализировать предпринимательское поведение как трудовую, инновационную деятельность

индивида-собственника; в-третьих, определить тенденции в трансформации мотивационных установок современного предпринимателя, в частности, механизмы смещения акцентов с максимизации доходов, как доминирующего мотиватора предпринимательской активности, на самореализацию, подтверждение собственных способностей, повышение социального статуса предпринимателя.

Исследованы национальные модели предпринимательского поведения в странах Европы (особенности: поддержка баланса между "социологизацией" и "экономизацией", взаимодополняемость индивидуальных интересов и интересов компании, разумный риск, принципы польдерного консенсуса), США (особенности: крайний "экономизм", четкое разделение индивидуальных интересов и интересов компании, риск – одна из главных ценностей в иерархии общества, индивидуализм) и Японии (особенности: предпринимательский консерватизм, отсутствие деловой агрессии, традиционализм, минимизация риска, максимальная интегрированность малого, среднего и крупного бизнеса), что не только очертило конкурентные преимущества каждой из них, но и подтвердило стойкую тенденцию страновых моделей к унификации предпринимательских действий. Возрастающая интернационализация экономической деятельности, которая сопровождается приматом инновационного стиля бизнес-практики, эффективным использованием человеческого капитала, "космополитизмом" менталитета, обуславливает формирование "глобальной модели предпринимательского поведения".

Приведен системный анализ исторических условий, политических, экономических и социокультурных факторов, обусловивших становление национального предпринимательства в постсоветский период и тенденций его развития. Автором обоснованы цели, методы и инструменты формирования конкурентной модели предпринимательского поведения в Украине, как важного компонента развития национального предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательское поведение, национальная деловая модель, модификация, глобальная модель предпринимательского поведения.

ANNOTATION

Kudinova A.V. Entrepreneurial behavior and its modification in modern conditions. – Manuscript.

The thesis for Degree of Candidate in Economic Science. Specialty 08.01.01 – Economic Theory. – Vadym Getman Kyiv National Economic University, Kyiv, 2006.

The thesis is devoted to complex research of the essence of entrepreneurial behavior of the subjects of economic activity in developed market economy as well as determinates stipulated its national features. The considerable attention is paid to substantiation of the internal and external conditions, factors and instruments of entrepreneurial behavior.

The evolution of entrepreneurial behavior has been exposed as well as the comparative analyses of motivation theories of economic activity have been conducted. The modern essence of the category “entrepreneurial behavior” has been defined. The author carried out the classification of determinates and estimated their overall influence over entrepreneurial behavior in developed market system.

The integrated methods of research of entrepreneurial behavior in conditions of business globalization have been worked out. The national models of entrepreneurial behavior have been identified and their competitive advantages have been selected. Much attention is focused on the mechanism of economic actions of the subjects of entrepreneurial behavior. The author substantiated the goals, methods and instruments of forming of the effective model of entrepreneurial behavior of national producers.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial behavior, national business model, modification, global model of entrepreneurial behavior.